

і моральних цінностей, формують уміння економно користуватися грошима, не спокушатися на сумнівні з погляду моралі пропозиції швидкого збагачення тощо).

Список використаних джерел

1. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 395 с.
2. Вичев В. Мораль и социальная психика : пер. с болг. / В. Вичев ; общ. ред. Ю. А. Шерковина. – М. : Прогресс, 1978. – 357 с.
3. Момов В. Нравствената норма и нейната реализация / В. Момов. – София : Наука и изкуство, 1969.
4. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій : навч. посіб. / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 1996. – 304 с.
5. Журавлев А. Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – 436 с.
6. Балашов Г. Как стать авантюристом? Размышления миллионера / Геннадий Балашов и Полина Кудиевская. – К., 2012. – 276 с.
7. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма / Джордж Сорос. – М. : ИНФРА, 1999. – XXVI. – 262 с.
8. Дембицька Н. М. Психологічні особливості становлення суб`єктності студентів у просторі відносин власності / Н. М. Дембицька // Проблеми сучасної психології : зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ; Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 14. – С. 35-43.
9. Міщенко О. О. Економічна культура особистості як соціально-психологічний феномен / О. О. Міщенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2008. – Т. X, ч. 2. – С. 354-363.

УДК 159.923.2

Т.В. Мазур, канд. психол. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті аналізується вплив соціуму на професійну самореалізацію особистості. Здійснено теоретичну диференціацію поглядів на індивідуально-психологічні особливості зрілої особистості.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна самореалізація, становлення особистості, самоактуалізація, кризові ситуації.

В статье анализируется влияние социума на профессиональную самореализацию личности. Дифференцируются взгляды на индивидуально-психологические особенности зрелой личности.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональная самореализация, становление личности, самоактуализация, кризисные ситуации.

The paper analyzes the impact of society on the professional self-realization of the individual. Differentiated views on individual psychological characteristics of a mature personality.

Key words: professional self-determination, professional self-realization, identity formation, self-actualization, the crisis situation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства якісно по-новому розглядається проблема розвитку і використання людського потенціалу. Постають більш високі вимоги до самостійності, ініціативи та конкурентоспроможності особистості. Значно посилився вплив людського фактора на різні сторони сучасної дійсності. Народжується нове бачення можливостей і суті людства в цілому, формується новий погляд на людську природу як цілісну, єдину, складну систему. А коли змінюється філософія людини, тоді змінюється і філософія освіти, особистісного розвитку, теоретич-

ні подання про те, як допомогти людині стати тим, ким вона може й ким їй варто бути [7, с. 4]. Сьогодні освіченість розглядається не як володіння великою кількістю знань і професійних навичок, а як розвиненість різноманітних здібностей особистості.

Мета статті – з позицій комплексного підходу висвітлити особливості самореалізації в сучасних умовах економічної кризи; виявити загальні закономірності та індивідуально-особистісні кореляції професійної самореалізації, показати взаємозв'язок між особистісними рисами та успішністю професійної самореалізації особистості.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Професійна самореалізація особистості розглядається як характеристика всього її життєвого шляху в контексті професійної сфери від етапу початкового професійного становлення до передвиходу на пенсію. В умовах суспільних відносин нового типу і соціально-економічної кризи, комерціалізації життя має свою специфіку трансформація мотиваційних особливостей професійної самореалізації особистості.

Внаслідок кризових умов життєіснування людини в структурі мотивації деформуються і руйнуються високі, значимі для людини цінності, виникають додаткові аспекти ціннісної кризи, необхідність зміни провідних мотивів, а індивідуальні життєві стереотипи глибшого (несвідомого) психологічного рівня поглиблюють соціальну дезадаптацію психологічно ригідних людей, неспроможних швидко адаптуватися до мінливих соціальних умов [1].

Успішній професійній самореалізації в кризових умовах життєдіяльності людини сприяє професійна компетентність, яка дає особистості можливість не просто адаптуватися до професії, а більше – адаптувати професію до себе [4]. І такий широкий спектр особистісних властивостей, здатний вплинути на зовнішні обставини розгортання індивідуального професійного буття, що відрізняється від інших специфічних способів існування у світі. Змістовим осередком цієї проблеми є визначення самою людиною потенціальних ознак індивідуального буття для успішної професійної адаптації в мінливому просторі людського буття.

Труднощі самореалізації у професійній сфері залежать як від зовнішнього фактора (соціального), так і внутрішнього (рівня самоповаги і самосприйняття, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери, комунікативних, емоційно-вольових характеристик). Найвагомим фактором, що стимулює продуктивну професійну реалізацію в умовах професійної кризи, виступає саме другий, особистісний – як комплекс особистісно-індивідуальних та мотиваційних психологічних характеристик особистості відповідальної, перш за все, за своє життєзвершення, здатної швидко адаптуватися до соціальних змін і конструктивної самореалізації в професійній сфері.

Основний матеріал дослідження. Зміна змісту особистісної самореалізації демонструє високу адаптаційну пластичність особистості, необхідну для збереження рівноваги при взаємодії з динамічним соціальним середовищем. Л. Коростильова та А. Никонова [7, с. 26] розглядають особливості самореалізації на різних етапах професійного становлення та життєвого шляху як процес, детермінований інтегральними особистісними особливостями, зокрема, комунікативними та емоційно-вольовими характеристиками. Самореалізація особистості є важливим показником її життєдіяльності, а особливо у професійній сфері – одній з провідних сфер людської життєдіяльності. Необхідним атрибутом самореалізації є саморозвиток особистості як прояв суб'єктної активності у будь-якій діяльності. У зв'язку з цим важливо виокремити самореалізацію, її якісний рівень як показник продуктивності життєвого шляху [3, с. 6], успішності у професійній діяльності.

На різних етапах життєвого шляху особистості процес актуалізації професійного потенціалу з метою його ефективного використання відбувається по-різному, залежно від індивідуальних особливостей: віку, статі, стану здоров'я, когнітивної складності в

оцінюванні визначених життєвих цілей і цінностей, оцінювання труднощів професійної реалізації, широкого спектра особистісних властивостей, домінування мотивації досягнення успіху в професійній діяльності чи мотивації уникнення невдач.

Мотивації мають найбільше значення для професійної самореалізації особистості. Успішність професійної діяльності залежить, безперечно, не тільки від професійних знань, умінь, комунікативної контактності, навичок, але й від професійної мотивації.

Мотиваційні феномени є чи не найвагомими внутрішніми умовами, що впливають на прагнення людини досягати успіху в діяльності. Провідним механізмом функціонування мотиваційної активності для подолання психологічних криз виступає саме суб'єктивна інтерпретація успіху чи невдачі.

Протилежною тенденцією мотивації досягнення є мотивація уникнення невдач, що проявляється, як правило, у людей, схильних переживати фрустраційні стани. Нас зацікавила залежність продуктивності професійної діяльності, а саме – успішність реалізації суб'єктом професійних ролей, статусів, обов'язків від рівня мотивації досягнення і потреби в досягненнях на певному емоційному фоні, а також схильності індивіда до переживання емоцій певної модальності. Безумовно, негативні емоції пов'язані з переживанням тривоги, напруженості, незадоволення собою, своєю професійною діяльністю, невпевненістю в собі, розчаруванням у професії. Позитивні емоції, навпаки, пов'язані з переживанням радості від професійної праці, впевненістю в собі, у своїх професійних перспективах та адекватним світосприйняттям.

На нашу думку, високомотивовані індивіди схильні виявляти значні вольові зусилля в реалізації професійного потенціалу (в тому числі в навчанні) і досягати значних результатів. Так, будь-який індивід (студент, робітник, службовець) з належною мотивацією до праці схильний сумлінніше і наполегливіше працювати і, як правило, досягати помітніших успіхів у своїй діяльності, аніж його низькомотивований партнер. Для особистісної професійної самореалізації характерним є самоцінність, саморозкриття, раціональне використання потенціалу індивідуального буття. Зміст професійної самореалізації має етапи особистісного становлення в обраній професії, професійне зростання і розвиток професійної компетентності, професійний інтелектуальний досвід. Про високий рівень самореалізації особистості свідчить її особистісна зрілість. Її характеристики проявляються на рівні самосвідомості і розкриваються в процесі самоуправління та саморегуляції поведінки у професійній діяльності.

Переживання ефективної реалізації професійних ролей (навчальних у тому числі) виникає під впливом не тільки зовнішнього (соціального), але й внутрішнього (особистісного) фактора: це – суб'єктивне ставлення до професії, особливості розвитку, індивідуальні особливості особистості, зокрема, схильність до переживання професійних криз на етапі початкового професійного становлення.

Під схильністю до переживання професійної кризи розуміємо психічний стан людини, що характеризується суб'єктивними (внутрішніми) переживаннями неможливості реалізації двох професійно важливих мотивів – мотиву досягнення і потреби в досягненнях. Мотивація може вплинути на переживання професійної кризи в процесі самореалізації так само, як і подібні переживання можуть призвести до зміни професійної мотивації. Особливо актуальним у контексті нашої роботи є дослідження потреб досягнення, від задоволення яких залежить професійне самопочуття.

Висновки. Професійна самореалізація як процес соціалізації має два рівні:

– репродуктивний, на якому суб'єкт намагається ігнорувати ті цінності, мотиви і потреби, які б зорієтували його на професійну перспективу в аспекті нових знань, умінь, навичок та допомогли б вирішувати нові професійні завдання;

– творчий, на якому відбувається реалізація суб'єктом нагромадженого інтелектуального досвіду в межах професійного потенціалу та подальше формування професійної майстерності і компетентності.

Феномен професійної самореалізації в контексті розвитку особистості, схильної до переживання кризових станів, та особистості, що перебуває в умовах професійної кризи, має свою специфіку на різних етапах життєвого шляху. Особливості самореалізаційних характеристик у різних професійних групах відрізняються ступенем інтегрованості та якісними показниками, що детермінується різними інтегральними особистісними особливостями (емоційно-вольовими, комунікативними, ціннісно-мотиваційними). Особам, які відчувають більше адаптаційне навантаження в умовах професійного становлення, треба більше витратити емоційно-вольових та інтелектуальних зусиль.

Під поняттям “професійна фаховість” розуміємо соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста. Це відбувається на етапі первинного професійного становлення та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей та обов'язків, і є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу.

Професійна реалізація особистості на життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в обраній сфері діяльності, фахове зростання і розвиток компетенцій. Професійне самовизначення розуміємо як вибір особистістю виду майбутньої професійної діяльності, що відбувається на основі наявних у неї професійних нахилів, інтересів і сформованих здібностей. Сутність професійного самовизначення полягає в усвідомленні особистістю відповідності своїх можливостей психологічним вимогам професії, своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за виконання зобов'язань, які виникають у зв'язку зі зробленим вибором [7].

Дослідження показують, що вершин професіоналізму досягають ті особистості, у яких власні потреби і мотиви фахової діяльності, фахові цілі збігаються з соціальним замовленням суспільства, яке передбачає виховання через навчання і навпаки. Професійне самовизначення, професійний розвиток особистості на всіх етапах навчання здійснюється за допомогою процедур самоаналізу поведінки, психологічних властивостей особистості, свідомої постановки питань професійного розвитку, кар'єрного зростання в майбутній професійній діяльності. Сюди також можна включити чинники, які впливають на досягнення суб'єктів навчання, це потреба в досягненнях, престиж знань, професійні якості, потенціал особистості, рівень розвитку мотивації навчальної та самоосвітньої діяльності, самовдосконалення. Ці чинники мають яскраво виражену психологічну специфіку, що, безумовно, актуалізує необхідність всебічного дослідження мотивації професійної діяльності, а також особливостей її формування у майбутніх фахівців.

Перспектива дослідження – розроблення та апробація комплексної системи психологічної корекції мотиваційної сфери особистості в умовах професійної кризи.

Список використаних джерел

1. *Абульханова-Славская К. А.* Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1980. – 198 с.
2. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л., 1968. – 236 с.
4. *Донченко О. А.* Адаптаційний невроз як ознака нашого часу / О. А. Донченко // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення. – К., 1994. – С. 40.
5. *Життєві кризи особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / ред. рада : В. М. Доній та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості. – 360 с.*

6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.

7. Коростылева Л. А. Психологические проблемы самореализации личности / Л. А. Коростылева ; под ред. Г. С. Никифорова, Л. А. Коростылевой. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 2001. – С. 24-41.

8. Коростылева Л. А. Самореализация личности в профессиональной сфере: генезис затруднений / Л. А. Коростылева ; под ред. Г. С. Никифорова, Л. А. Коростылевой. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 2001. – С. 3-23.

9. Ядов В. А. Самореализация и прогнозирование социального поведения личности / В. А. Ядов. – Л. : Наука, 1979. – 264 с.

УДК 159.937

Т.Є. Мальцева, канд. пед. наук, доцент

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ, Україна

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – ШЛЯХ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ НАВЧАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розкриваються проблеми інклюзивної вищої освіти для різних категорій громадян. Автор вважає, що необхідне інше значення існуючого поняття «інклюзивна освіта». Вища освіта для людей, які опинилися в місцях позбавлення волі, для пенсіонерів, спортсменів, військовослужбовців та ін., має бути доступною і стати для таких людей полем їх суб'єктного розвитку.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, активна громадянська позиція, особи з особливими навчальними потребами.

В статье раскрываются проблемы инклюзивного высшего образования для различных категорий граждан. Автор считает, что необходимо другое значение существующего понятия «инклюзивное образование». Высшее образование для людей, оказавшихся в местах лишения свободы, пенсионеров, спортсменов, военнослужащих и др., должно быть доступным и стать для таких людей полем их субъектного развития.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, активная гражданская позиция, лица с особыми учебными потребностями.

The article deals with the problem of inclusive higher education for different categories. The author believes that you need a different value of the existing concept of "inclusive education". Higher education for people who are in prison, for seniors, athletes, soldiers and others. should be available and be for the people of subjective field development.

Key words: inclusive education, integration, active citizenship, persons with special educational needs.

Найсуттєвіша проблема, з якою стикаються люди з обмеженими навчальними можливостями, – це ізоляваність від суспільства, обмеження у віці або неможливість отримати якісну середню, і тим більше – вищу освіту. Незважаючи на те, що останнім часом ситуація змінюється, життя людей з обмеженими можливостями наповнюється новим життєтворчим смислом, в отриманні якісної освіти вони відчують шанс стати на шлях життя, в якому є місце професійному й особистісному розвитку. Права людей з особливими потребами захищають Конституція України, Загальна декларація прав людини, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН) та багато законодавчих актів (Закони України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про освіту» та ін.), у яких визначено принцип рівності прав людини з обмеженими можливостями в отриманні освіти, працевлаштуванні, активній громадянській позиції, у реалізації своїх потенційних можливостей [7-9].

Є підстави розглядати інтеграцію людей з обмеженими можливостями як перший системоутворюючий принцип розвитку, який у цілому визначає організацію освіти не тільки на міжпредметній основі, але й інтеграцію різних рівнів, форм і видів у системі освіти.